

Fig. 244.
 Ceremonipladsen ved
 Jordfæstning af 11
 amerikanske Flyvere,
 som under den
 2. Verdenskrig
 forulykkede over
 Skåne.

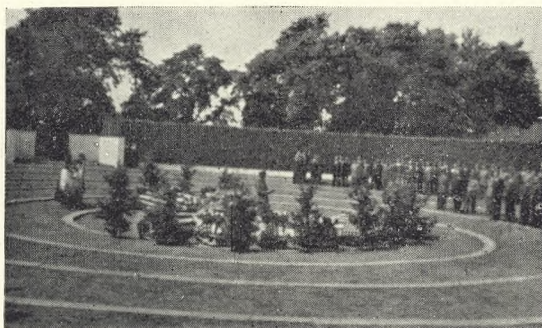
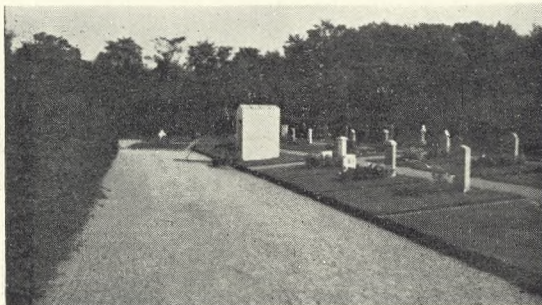

Fig. 245.
 Gravgaard med
 Gravsteder til 3
 Pladser.

Fig. 246.
 Afdeling I af 1ste
 Kvarter:
 Grave i Græs med svag
 Hældning
 imod Vejen;
 Gravmæle 1,0 m høj,
 0,5 m bred;
 den hvide Bygning:
 Vandkumme af hvid,
 svensk Marmor.

hall hade redan 1923 blivit uppförd utmed huvudgången och något till öster om S:ta Birgittas kapell.

År 1932 blev ett mindre krematorium uppfört och i samband härmed ordnades inom sjätte kvarteret mindre gårdar med urngravplatser.

Åren 1941—43 uppfördes en större kapellbyggnad i anslutning till det befintliga krematoriet som härvid väsentligt utvidgades. Kapellbyggnaden, innehåller två större kapell, S:ta Gertruds och S:t Knuts kapell, stor bisättningsavdelning samt väl tilltagna utrymmen för kransinlämning jämte erforderlig teknisk utrustning. Samtliga dessa byggnader ha utförts efter ritningar av arkitekt Lewerentz.

I anslutning till kyrkogården finnes plantskola samt växthus och drivbänkar för uppdragning av växter och plantor till samtliga stadens kyrkogårdar. Inom detta område är även uppfört kyrkogårdens ekonomibyggnader.

Kyrkogårdens första ledare var den nuvarande stadsträdgårdsm. *Birger Myllenberg*, som kom fra Lund och innehade platsen under ett och ett halvt år. 1925 tillträdde trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg* befattningen som kyrkogårdsföreståndare och under hans ledning står numera samtliga stadens kyrkogårdar.

Danske Kriegergrave

Af Tilsynsførende med Kriegergravene, Oberstløjtnant *W. E. O. Lawaetz*.

Det danske Krigsministerium vedligeholder ca. 450 danske Kriegergrave og Mindesmærker fra Krigene 1807—14, 1848—50 og 1864.

Næsten alle disse Grave ligger Syd for Kongeaaen, og laa altsaa indtil 1920 uden for Danmarks Grænser. Kun ganske enkelte af de af Krigsministeriet vedligeholdte Grave (Kriegergraven ved Gudsø,

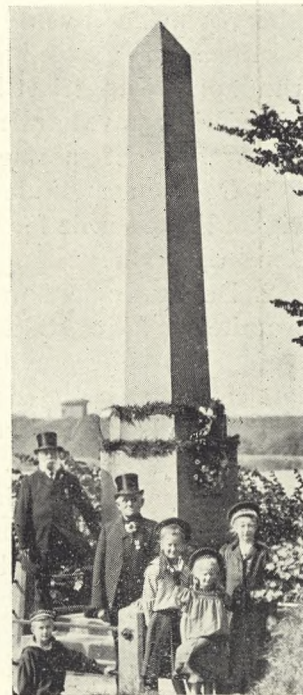
ved Blaakær Skov og paa Bregninge Kirkegaard paa Taasinge) ligger Nord for Kongeaaen eller paa Øerne. Hertil kommer dog en Mindesten for Major *Krabbe* Nord for Fredericia og den store Kriegergrav paa Trinitatis Kirkegaard i Fredericia (se Fig. 205), hvis Vedligeholdelse ganske vist ikke paahviler Krigsministeriet, men hvortil dette dog bidrager med et aarligt Tilskud.

249

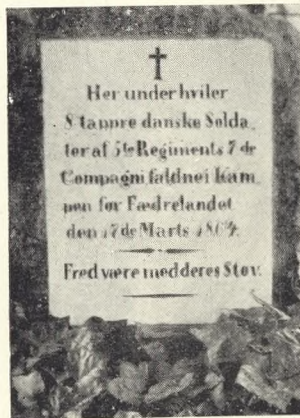
252

Venstre Spalte:

Fig. 247.
Minde om Danske,
Svenske og Norske,
faldne 1848;
Sønderborg
gl. Kirkegaard.

Fig. 248.
General Bülow's Grav;
Dybbøl Kirkegaard.

250

I Midten:

Fig. 249.
Veteran fra 1864
Henning Gregersen;
en trofast Vogter af
danske Krigergrave.

Fig. 250.
Grav for 8 danske
Soldater fra 1864;
paa Mark
N. f. Røgebol Skov,
Røjhøj.

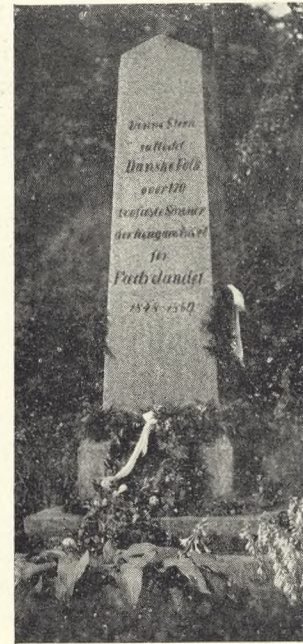
Fig. 251.
Mindesten
paa Stedet, hvor
General Schleppegrell
faldt 25. Juli 1850;
Isted.

251

253

Højre Spalte:

Fig. 252.
Monument over
500 Faldne fra 1850;
Bustrup Dam,
Slesvig By.

Fig. 253.
Det danske Folks
Minde over
170 Sønder,
faldne 1848-50;
Michaeli Kirkegaard,
Slesvig.

Desuden findes der rundt om i Danmark talrige Krigergrave og Mindesmærker, som vedligeholdes af de paagældende Kirkegaardsbestyrelser m. fl. Saadanne

Krigergrave findes f. Eks. paa Garnisons Kirkegaard i København, paa Aarhus Nordre Kirkegaard, i Odense, paa Assens gamle Kirkegaard, paa Kirkegaarde i Ros-

kilde, Grindsted, Svendborg o. s. v. — ja, sikkert paa talrige andre af vore Kirkegaarde rundt om i Kongeriget Danmark. Med alle disse Krigergrave har Krigsministeriet intet at gøre, og det samme gælder for:

1. De mange Mindesten paa nord-slesvigske Kirkegaarde for de i den første Verdenskrig faldne;

2. De for nogle Aar siden af en privat Komité paa Als og i Sundeved rejste Mindesten for Faldne fra de slesvigske Krige, ialt ca. 100 Mindesten;

3. Grave og Mindesten for de den 9. April 1940 og de den 29. August 1943 faldne Befalingsmænd og Soldater samt de senere i Frihedskampen faldne eller i Koncentrationslejre døde Soldater.

Blandt de sidstnævnte findes der dog een Undtagelse, idet Krigsministeriet nylig har imødekommet en Indstilling om at overtage Vedligeholdelsen af Kaptajn *J. Martens'* Grav i Barskamp ved Elben Syd for Hamborg.

Nærværende Afhandling omfatter kun de Krigergrave og Mindesmærker, som henhører under Krigsministeriet.

Der foreligger en samlet Beskrivelse af de af det danske Krigsministerium vedligeholdte Krigergrave og Mindesmærker, nemlig Kaptajn *Hector Boeck*: »Danske Mindesmærker og Krigergrave i Sønderjylland« (1940). Dette Værk indeholder ikke alene en Beskrivelse af Grave og Indskrifter, men tillige en Fremstilling af Gravenes Historie og de historiske Begivenheder, som knytter sig dertil. Desuden indeholder Værket Fotografier af de fleste af Gravene.

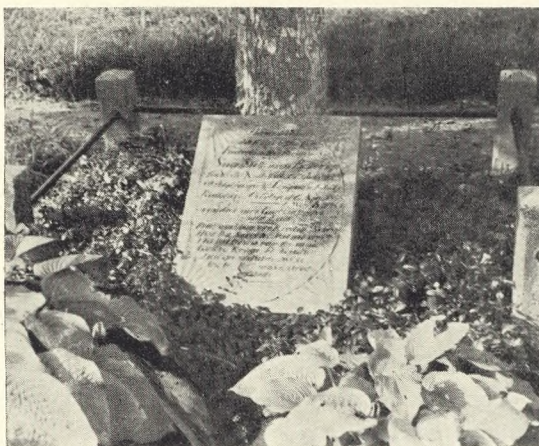
Et tilsvarende Værk om de mange Krigergrave og Mindesmærker, som ikke henhører under Krigsministeriet, findes saa vidt vides ikke. At udarbejde et saadant vilde være et meget stort, og tillige et meget fortjenstfuldt Arbejde. Det maa dog bemærkes, at dette Arbejde i hvert Fald eet Sted er gjort, idet der i 1942 udkom et af Løjtnant *Otto Ernst*, Formand for »De danske Forsvarsbrødre i Assens og

Omegn«, udarbejdet lille Skrift »Krigergrave paa Assens Kirkegaard«. Af dette fremgaar, at der i Assens findes 2 Fællesgrave for ca. 130 danske Soldater, som i Trearskrigen og i 1864 er døde paa Feltlazarettet i Assens. Det er mig ikke bekendt, om der muligvis skulde findes andre, lignende Skrifter, men Assens er et Eksempel, som viser, hvor vidtspændende den Opgave vilde være at give en samlet Fremstilling af alle Krigergrave og militære Mindesmærker i Danmark.

Ved en Krigergrav forstaar man i Almindelighed en Grav for en Soldat, som er falden i Krigen. Men ikke alle de faldne udaander paa Valpladsen; og den Soldat, som paa Lazarettet bukker under for sine Saar, giver lige saa fuldt sit Liv for Fædrelandet, og hans Grav er derfor ogsaa en Krigergrav. Ogsaa Sygdomme kræver deres Ofre i Krigen, og selv om den syge Soldat ikke lader sit Liv direkte i Kamp, saa er det dog i Fædrelandets Tjeneste; i mange Tilfælde vil forøvrigt de af Sygdomme og de af Saar døde Soldater være jordede i samme Fællesgrav. Kunstmaleren *J. Th. Lundbye* gik i Krigen 1848 som frivillig og faldt her for et Vaadeskud. Hans og hans Moders, Oberstinde Lundbyes Grave findes Side om Side paa Bedsted Kirkegaard, og begge Grave vedligeholdes af Krigsministeriet. Paa Dybbøl Kirkegaard hviler General *Bülow*, Sejrherr fra Fredericia, og hans Grav vedligeholdes selvfølgelig som Krigergrav. General *Krogh* og Oberst *Helgesen* faldt ikke ved Isted; men alligevel vil enhver Dansk finde, at de med Rette har fundet deres Hvilested under Kæmpehøjen paa Flensborgs gamle Kirkegaard, hvor de fleste af de ved Isted faldne danske Soldater ligger begravet; og blandt Mindetavlerne finder man Kroghs og Helgesens Navne Side om Side med *Schlepppegrell*, *Læssøe*, *Trepka* og de andre ved Isted faldne Helte. I Slesvig vedligeholdes *Madam Esselbachs* Grav paa Michaelis Kirkegaard.

254

255

256

Venstre Spalte:

Fig. 254.
Dansk Soldatergrav
paa Minden
gl. Kirkegaard,
Westfalen.

Fig. 255.
Menig Sejers Grav;
den første, som faldt
i Krigen 1848;
Rinkenæs
gl. Kirkegaard
(jævnf. Bind XIV,
Fig. 117).

Fig. 256.
Dansk Kriegergrav
fra 1864 paa
Garnisons-Kirke-
gaarden, Posen.

Højre Spalte:

Fig. 257.
Husargraven,
Rise Kirkegaard,
Sønderjylland.

Fig. 258.
I bageste Række th.
Grav for dansk Soldat,
død i Krigsfangenskab;
Ehrenfriedhof,
Spandau.

Hun var i Trearskrigen paa Hotel »Stadt Hamburg« Værtinde for de danske Soldater — og til Tider ogsaa for de tyske. Paa Dybbøl Kirkegaard vedligeholdes Dybbøl-

møllerens Grav, thi, som der staar paa Stenen: »Danske Soldater rejste dette Minde for deres Ven, Dybbølmølleren Jørgen Hansen«.

Fig. 259.
Parti fra

Kæmpehøjen paa Flens-
borg gl. Kirkegaard
(jævnf. Fig. 164).

Syd for Grænsen — i Altona, Rendsborg, Husum og flere Steder — findes endelig Grave for danske Officerer og Soldater, som i Aarene før 1848 eller i Tiden mellem Krigene er døde i de paagældende Garnisoner. De er Mindet om den Tid, da ogsaa disse Egne hørte under Danmarks Krone.

Mange Grave er Fællesgrave, hvor danske og tyske Soldater hviler Side om Side. Ved Dødens Port standser Had og Fjendskab — mon forresten disse Soldater virkelig har hadet hinanden? Tapre Soldater var der mange af paa begge Sider, — og »Dødens Fred forener, hvad Livets Kampe adskiller«, staar der paa flere af disse Fællesgrave.

De ca. 450 danske Kriegergrave og Mindesmærker, som Krigsministeriet vedligeholder, er spredt viden om, fra Fredericia til Neisse og Brünn, fra Minden og Magdeburg til Posen og Graudenz. De fleste og største Grave findes paa Kirkegaardene i Sønderborg, Augustenborg, Flensborg og Slesvig. Tættest ligger vore Kriegergrave paa Als, i Sundeved, ved Isted og Slesvig. Mange ligger paa aaben Mark, ved Vejkanten, i Haver, i Hegn eller i en Skov.

Efter Treaarskrigen 1848—50 glemte man ikke de tapre Krigere, som havde ofret Livet for Fædrelandet og som for en stor Del hvilede i Slesvigs Jord. En af de Mænd, som her har ydet en særlig Indsats, er den

gamle Feltpræst Pastor *Høyer Møller*, der efter Krigen i en Aarrække var Præst i Slesvig. Sammen med Obersterne *Thestrup* og *Schepelern* samt Oberstløjtnant *Helgesen* udstedte han et Opraab til det danske Folk om at yde Bidrag til Rejsning af Mindesmærker for vore Faldne, som »kunde vidne om, at Gud ikke alene lagde Kraft i de danskes Arm, men ogsaa Kærlighed i deres Hjerter til at bevare Mindet om dem, der satte Livet til for deres Brødre«.

Resultatet var Rejsningen af en Række Mindesmærker for vore faldne Krigere fra Treaarskrigen. De bar den fælles Indskrift: »Denne Sten satte det danske Folk over trofaste Sønner, som hengave Livet for Fædrelandet«.

Efter Krigen i 1864 flyttedes Grænsen til Kongeaaen, og fra da og indtil 1920 laa næsten alle de danske Kriegergrave paa tysk Omraade. Naturligvis blev det her ved vanskeligere at passe og tilse vore Grave, skønt de tyske Myndigheder paa dette Omraade ingenlunde lagde os Hindringer i Vejen. Trofaste Sønderjyder, f. Eks. Garvermester *Plaetner* og Bagermester *Tüchsen* i Flensborg, Proprietær *Hansen-Nørremølle* i Sundeved og Slagtermester *Reimers* i Sønderborg værnede om de danske Kriegergrave.

Men i Længden oversteg det den stedlige Befolknings Kræfter, og saa traadte efterhaanden det danske Krigsministerium til. I 1869 overtog det med den preussiske Regerings Samtykke Kriegergravene paa Flensborg gamle Kirkegaard og overdrog Tilsynet her til en Ingeniørofficer, Kaptajn *Thulstrup*. I 1877 opnaaedes en lignende Ordning for Gravene i og ved Byen Slesvig.

I 1879 dannedes i København en Komité under Ledelse af Pastor *V. Schousboe* og Oberst *O. Vaupell*, som indsamlede Bidrag til Rejsning af Mindesten for de i 1864 faldne danske Krigere og foranledigede dem rejst.

I 1881 overtog den danske Stat gennem Krigsministeriet Tilsynet og Vedligeholdel-

sen. Der bevilgedes et aarligt Beløb til dette Formaal, som optoges i Krigsministeriets Budget. Vedligeholdelsen og Tilsynet blev henlagt under Ingeniørkorpset, nu Hærens Bygningstjeneste. En Ingeniør-officer er ansat som Krigsministeriets Tilsynsførende med de militære Gravsteder og Mindesmærker. Fra 1883 til 1914 varetoges dette Hverv af Oberst *V. E. Tychsen* og fra 1915 til 1938 af Oberst *L. U. Dornonville de la Cour*. En Befalingsmand af Officiantgruppen virker som Skriver. Bevillingen har varieret efter Forholdene og er f. T. 10000 Kr. aarligt.

Til Gravene i Slesvig og Holsten føjedes i Aarene omkring 1885 en Række Grave for danske Soldater, som i 1864 i Krigsfangenskab var døde i forskellige preussiske Fæstninger.

Alt dette var dels ordnet efter Godkendelse af de tyske Myndigheder, dels med deres stiltiende Sanktion. Men selv om der saaledes ikke fra tysk Side blev lagt os nogen Hindringer i Vejen, og selv om Myndighederne overalt paa dette Omraade viste sig imødekommende og hjælpsomme, saa var det dog ønskeligt at opnaa en fast, officiel Aftale med den tyske Stat. Dette gennemførtes i 1907, da det tyske Udenrigsministerium meddelte Tilladelse til, at Oberst *V. E. Tychsen* tilsaa de danske Krigergrave i Slesvig og Holsten — for Gravene i de preussiske Fæstninger forelaa en saadan Tilladelse i Forvejen.

Siden 1920 ligger ca. Halvdelen af Krigergravene indenfor Danmarks Grænser, medens Resten endnu befinder sig Syd derfor.

Indtil 1939 foretog den Tilsynsførende aarligt en Inspektionsrejse til de danske Krigergrave i Sydslesvig og Holsten og Nord derfor — derimod blev Gravene i de tidligere preussiske Fæstninger kun tilset med større Mellemrum.

Ogsaa efter den 2. Verdenskrigs Afslutning er Gravene Nord for Elben blevet tilset.

Fig. 260.
Vandrelerer
Jørgensen med Born
fra *Ansgarskolen* ned-
lægger Kranse paa
dansk Krigergrav;
Militærkirkegaarden,
Slesvig.

Imidlertid kræves der ud over Krigsministeriets Tilsynsførende, som kun højst een Gang aarlig kan tilse Gravene, et stedligt Tilsyn. Et godt og trofast Arbejde udføres her af Mennesker i meget forskellige Stillinger — Præster, Lærere, Gravere, Kirkegaardsgartnere, Gaardejere, Husmænd m. fl. Nogle er lønnede, andre ikke.

De Omraader, som disse lokale Tilsynsførende tilser, er af højst forskelligt Omfang.

Et af de største Omraader er Als. Det omfatter med Byerne Sønderborg, Augustenborg, Nordborg m. fl., Kær Halvø m. m. ialt ca. 125 Grave og Mindesmærker. Det stedlige Tilsyn med hele dette Omraade har i snart 40 Aar været varetaget af Hr. *A. Livoni* i Sønderborg, der igen for de enkelte Omraader har særlige Tillidsmænd, som under hans Kontrol varetager den almindelige Vedligeholdelse og herfor modtager et aarligt Beløb. Særlige Arbejder udføres af stedlige Entreprenører, Stenhuggere, Malere m. fl.

Fig. 261.
Gammelt Billede
af Graven
ved *Bøffelkoppel*
(jævnf. Fig. 185).

Det næststørste Omraade Nord for Grænsen er Dybbøl Banke og Dybbøl By, som tilsammen omfatter ca. 20 Krigergrave, hvoraf flere meget store. Her er det Lærer *D. Clausen*, som har hele Omraadet, medens den daglige Vedligeholdelse af Krigergravene paa Dybbøl Banke varetages af den nu 76-aarige *Rasmus Jessen*.

Gravene paa Kirkegaardene i Sundeved (Broager, Nybøl, Vester-Sottrup, Ullerup, Varnæs, Adsbøl, Rinkenæs) tilses af Sognepræsterne, medens selve Arbejdet udføres af Graverne.

Det stedlige Tilsyn med de danske Krigergrave paa Flensborg gamle Kirkegaard og i Flensborgs Omegn varetages af Bankdirektør *Nissen*, medens Vedligeholdelsesarbejdet udføres af de stedlige Kirkegaardsgartnere m. fl.

I Slesvig og Omegn føres Tilsynet med de ca. 60 danske Krigergrave af Vandrelærer *Jørgensen*, medens det daglige Vedligeholdelsesarbejde i næsten 30 Aar har været udført af den nu 72-aarige Militærkirkegaardsgartner *Klinker*.

Andre Steder i Sydslesvig — Brodersby, Norder Farendsted, Frederiksstad m. fl. er det lige som i Sundeved Præsterne, der fører Tilsynet. Det samme er ofte Tilfældet længere Syd paa; andre Steder er det stedlige civile Myndigheder, i Altona det danske Generalkonsulat i Hamborg, ligesom Krigergraven i Brünn tilses af det danske Generalkonsulat i Prag.

Endelig har det stedlige Tilsyn mange Steder — Rendsborg, Torgau, Küstrin, Schweidnitz og Neisse — været udført af de tyske Garnisonskommandanter, en Ordning som fungerede udmærket indtil det tyske Sammenbrud. Endnu ved Nytaars-tid 1945, da Russerne stod foran Byernes Porte, har Krigsministeriets Tilsynsførende staaet i direkte Brevforbindelse med de tyske Garnisonskommandanter i Küstrin

og i Øvreschlesien angaaende de danske Krigergrave. Nu er det dog ikke muligt at føre noget Tilsyn med de danske Krigergrave i det af Russerne besatte Omraade.

Paa mange af Krigergravene lader Krigsministeriet aarligt nedlægge Kranse — ikke paa dem alle, thi det vilde være uoverkommeligt; paa Augustenborg Kirkegaard er der f. Eks. ca. 50 Krigergrave. Man nøjes saa med de største; i flere Tilfælde findes der ogsaa et Hovedmindesmærke. Kransenedlægningen finder Sted paa Slagdagene — 18. April, 6. Juli, 25. Juli, 29. Juni, 17. Marts o. s. v. — eller paa Pinseudag. Kransene er forsynede med røde og hvide Baand med Paaskrift »Fra Hæren«.

Nord for Grænsen foretages Nedlægningen af Kransene af de danske Garnisonskommandanter, Syd for denne af de stedlige Tilsynsførende.

At besøge sit Fædrelands Krigergrave bør være en Pilgrimsfærd. Der skal man ikke komme med store Ord eller med store Tanker, men med Pilgrimmens ydmyge Sind. Bedst vandrer man til Fods ad gammel kendte eller nye Veje gennem det dejlige danske Land, — men naturligvis vil det tage for lang Tid at gennemføre dette overalt, og de moderne Befordringsmidler maa tages i Brug.

I Aarene efter 1940 var det svært som dansk Officer at staa ved Gravene for de Soldater, som i Trearskrigen og i 1864 fik Lov at gøre deres Pligt mod Konge og Fædreland og viste sig værdige dertil; det var ikke uden Beskæmmelse over, hvad vi selv havde været med til at opleve. Men, Gud ske Lov — nu er denne Forsmædelse gennem Frihedskampen blevet udsløttet, og danske Mænd kan atter med oprejst Pande staa ved deres Fædres Grave.